

AKDENİZ KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR SÖZLÜKÇÜ VE ETİMOLOG: HALİKARNAS BALIKÇISI¹

Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN^{2*}

ÖZET

Halikarnas Balıkçısı'nın Türk diline ait ya da Türkçeye başka bir dilden geçmiş ve halen kullanılmakta olan, günümüz Anadolu Türkçesinde geçen yahut eskiden kullanılmış ancak bugün unutulmuş bulunan çeşitli özel isimlerin (kişi ve yer isimlerinin) veya kültürel değeri bulunan bazı kelimelerin ve deyişlerin anlamları ile kökenleri, dünyadaki kültürel geçmişi ve çok eski Anadolu'dan gelen izleri üzerine kaydettiği pek çok not eserlerinde bulunmaktadır. Bu notlarda, bir sözlükçü ya da etimolog düşüncü ve hassasiyetiyle yapılmış yorumlar ve açıklamalar yer almaktadır; hatta Türkçenin eski dünya dilleriyle ilgisi üzerine vurgulanan, ileri sürülen dikkat çekici düşünceler bulunmaktadır. Makalede, Halikarnas Balıkçısı'nın yazı hayatının fikri temelini ve şiarını özetleyen başta "Merhaba Anadolu" ve "Düşün Yazıları" ile bütün söyleyeceklerini onda toplamaya çalıştığı ve özel bir sevgi ile yazdığı "Hey Koca Yurt" isimli önde gelen düşünce kitaplarından yararlanılarak çeşitli isim ve deyişler üzerine görüşleri; dil, anlam ve köken tespitleri; dille doğrudan ilgili bulunan bazı tarihî, mitolojik ve kültürel açıklamaları özlü bir halde sıralanmış ve vurguladığı bazı hususlar, filolojik bir bakışla sınıflandırılarak toplu olarak incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Sözlükçü, Etimolog, Türk dili, Halikarnas Balıkçısı

A LEXICOGRAPHER AND ETYMOLOGIST ON THE MEDITERRANEAN CULTURE: HALIKARNAS BALIKÇISI (THE FISHERMAN OF HALICARNASSUS)

ABSTRACT

The Fisherman of Halicarnassus (Halikarnas Balıkçısı) recorded some notes in his works on the various words still in use and belonging to Turkish language or relating to words borrowed from another language in Turkish. In these notes, proper names (person and place names) of today's Anatolian Turkish or forgotten words of ancient Anatolia, meanings and etymologies of certain words and some expressions having cultural connotations in concern with cultural history in the world and traces of ancient Anatolia today were presented on a large scale integration. The notes of The Fisherman comprises determinations and explanations as means of way of thinking and precision of a lexicographer and etymologist. In addition to this, interesting thoughts and opinions were propounded about the connections of Turkish with ancient world languages. In this paper, the books which summarised intellectual basis and maxim of the writing life of The Fisherman of Halicarnassus such as "Merhaba Anadolu (Hello Anatolia)", "Düşün Yazıları (Thought Notes)" and the book his well-loved one and being a compilation of his thoughts "Hey Koca Yurt (Hey Great Country)" are examined in detail, and so determinations on the miscellaneous names and expressions, analyses relating to language, especially on the meaning and etymology; historical, mythological and cultural explanations directly about the language are compendiously enumerated and collectively particular points are studied from the perspective of philology.

Keywords: Lexicographer, Etymologist, Turkish language, The Fisherman of Halicarnassus

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiri geliştirilmiştir.

² Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, [mtberbercan@gmail.com.tr](mailto:mtberbercan@gmail.com)

*

GİRİŞ

Halikarnas Balıkcısı, düşünce yazıları ve özellikle hikâyeleriyle Türk edebiyatında ünlenen Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın (İstanbul, 1886 – İzmir, 13 Ekim 1973) yazılarında kullandığı takma isimdir (Halikarnas [*Halicarnassus*], Bodrum kentinin Antik Karya devrindeki ismidir). Balıkcı'nın babası Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'da görev yapmış sefirlerinden Şakir Paşa'dır. İlk gençliği Büyükada'da geçen yazar, babasının görevleri sebebiyle Girit ve Atina'da bulunmuş, Yunanca öğrenmiştir. İlköğrenimini Büyükada'da, ortaöğrenimini Robert Kolej'de tamamlamış, üniversiteyi ise İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde Modern (Yakın) Çağlar Tarihi bölümünde okumuştur (1908). İlk gençliğinden itibaren resim ve karikatür çizme yeteneğiyle sivrilmiş, dil ve edebiyata, yazarlığa olan merakı çok küçük yaşlardayken başlamıştır. Oxford Üniversitesi'ndeki eğitim hayatı boyunca dünyaca ünlü Oxford Kütüphanesi'nden büyük ölçüde yararlanmış, bilhassa Antik dünya ve eski kültürler hakkındaki literatür bilgisini geliştirmiştir. İngiltere'deki tahsil hayatından sonra İstanbul'da çeşitli dergilerde (*Resimli Ay*, *İnci*) çevirmen, yazar, kapak ressamı ve karikatürist olarak çalışmıştır (1909-1924). 1924'te, bir hikâyesinde halkı savaş aleyhinde kışkırttığı düşünülerek İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmış ve 3 yıl süreyle Bodrum'da, sürgün cezasına çarptırılmıştır (Balıkcı, Bodrum'a kalebent olarak getirilişini tüm detaylarıyla birlikte anı-tobiyografi türündeki "Mavi Sürgün"de anlatmıştır). Cezasının 1,5 yılını Bodrum'da tamamladıktan sonra, geri kalan cezasını İstanbul'da geçireceği kendisine bildirilmiştir (Ayrıca bkz. Ş. Gökova, 1977, 303-304).

Halikarnas Balıkcısı 1947'ye kadar Bodrum'da, sonrasında İzmir'de yaşamıştır. Bodrum ve çevresinin, daha ziyade Batı Anadolu'nun olmak üzere tüm Anadolu'nun, özellikle Ege ve Akdeniz kıyı halklarının kültürel geçmişi üzerine filolojik, mitolojik ve tarihî tespitler içeren düşünce yazıları, makaleler yayımlamış (*Servet-i Fünun*, *Cumhuriyet*, *Demokrat İzmir* gibi dergi ve gazatelerde), Anadolu insanını (köylü, balıkçı, denizci, dalgıç, süngerci vb. tipleri), Anadolu'nun denizlerini anlatan ve çoğunun konusu Batı Anadolu sahillerindeki kasaba ve köylerde geçen roman (örneğin; *Ötelerin Çocukları*, *Deniz Gurbetçileri*) ve hikâyeler (örneğin; *Ege'nin Dibi*, *Gençlik Denizlerinde*) kaleme almıştır. Balıkcı, bir çok dili kaynağından okuyabilecek derecede öğrenmişti; yazılarından anlaşıldığı şekilde Arapça, Farsça, İngilizce, Latince (ve çağdaş Latin dilleri: Fransızca, İtalyanca, İspanyolca), Eski ve Yeni Yunancaya ileri seviyede hâkimdi. Batı dillerinden Türkçeye birçok çevirisi vardır; ayrıca İngilizce yazdığı tanıtım yazıları ve kitapları (örneğin; *An Outline of the History of Turkey* [Türkiye Tarihinin Bir Özeti], *The Civilization of Western Asia Minor* [Batı Ön Asya Uygarlığı]), Farsça asıllarından İngilizceye çevirdiği edebî parçalar da bulunmaktadır (Hayyam'ın rubaileri, Mesnevi'den parçalar).

İleri sürdüğü düşünceleri, bilimsel bir zemine oturarak ve orijinal kaynaklardan besleyerek akıcı ve sürükleyici bir dil ve öğretici bir üslup ile okuyucuya yansıtmıştır. Anadolu bir tutum ve Anadolu insanının tarzıyla, üzerinde büyük uygarlıklar kurulan ve dünyada medeniyetin doğduğu yer olan "Anadolu"nun dünyaya ve insanlığa büyük katkıları, Avrupa'nın kendi öz kökü olarak gördüğü, yere göğe sığdıramadığı Eski Yunan ve Roma'nın Anadolu insanının getirdiği yenilikler ve öğrettiği üstün değerler vasıtasıyla yükseldiğini temel bir parola ve şiddetle savunduğu bir tez olarak eserlerinde ortaya koymuş, Anadolu'nun diliyle Anadolu'yu ve Anadolu insanını, belli bir aidiyet zemini üzerinde tutmaksızın tarihî bilgiler ışığında her zaman yüceltmıştır. Anadolu Türklüğünü Eski Anadolu uygarlıklarından gelen izlerle bütünleşmiş kültürel bir sentezin tamamlayıcısı addetmiş, öyle ki kahraman Türk denizcilerini (*Turgut Reis*, *Uluç Reis*) yazdığı tarihî romanlarla yeni nesillere tanıtmış (*Turgut Reis* imajı için ayrıca bkz. Aktaş, 2013; Karataş, 2014), Türklerin Anadolu'daki varlığını Anadolu'yu zenginleştiren bir değer olarak kitlelere bildirmiştir.

Bodrum kentinin uluslararası tanınan bir turistik merkez olarak yükselmesinde Bodrum üzerine yazdığı yazılar, yaptığı tanıtım çalışmaları ve Bodrum’da üstlendiği turist rehberliği vazifesi oldukça önemlidir. “Yatağan” ismini verdiği teknesiyle denizi, denizcileri ve balıkçıları yakından tanımış, denizdeki tecrübelerini ve denizden öğrendiklerini yazılarına sürekli yansıtmıştır. Sürgün cezasını çekmek üzere Bodrum’a getirilen ancak Bodrum’a hayran kalan ve yazılarıyla Bodrum için adeta mücadele eden bir nefer haline gelen Balıkçı’nın Bodrum için yaptıkları halen anılmakta, Bodrum’daki Cevat Şakir ismini taşıyan cadde ve mahalle, diktirilen heykeli ve düzenlenen çeşitli etkinliklerle anısı yaşatılmaktadır. Balıkçı’nın hayatı hakkında yazılanlar arasında Balıkçı’yı şahsen ve yakın olarak tanımış bulunan Şadan Gökova’lı’nın yazdıkları en muteber başvuru kaynaklarıdır. Başta Ş. Gökova’lı’nın ve Balıkçı’nın arkadaşı Azra Erhat’ın Halikarnas Balıkçısı imzasını taşıyan birçok eserin ve yazının toplu halde kitap olarak çıkmasında büyük hizmetlerinin bulunduğu ayrıca belirtilmelidir.

1. BİR SÖZLÜKÇÜ VE ETİMOLOG: HALİKARNAS BALIKÇISI

Halikarnas Balıkçısı, uzun yıllar boyunca okuduklarını özümseyerek edebiyata, folklor, mitolojiye ve tarihe olan ilgisini dillere karşı olan ilgisiyle birleştirerek zihninde Anadolu üzerine biriktirdiği bilgiyi paylaşmak ve Anadolu’nun dünyadaki öncü rolünün teslim edilmesi için eserlerini vasıta kılmıştır. Düşüncelerini veya okuduklarından elde ettiği bilgiyi karşılaştırmalı mitoloji metodu, filolojik sentezler ve kültürel geçişler merkezinde oldukça detaylı bir anlatım ve sürükleyici bir dille yazıya dökmüştür. Bildiği birçok dilin imkânlarını yazılarında kullanarak, bir başka deyişle, “çok dilli [polyglot]” olmanın verdiği avantajla kaynakları karıştırıp kimsenin bilmediği ya da düşünmediği anlamlara ve kökenlere ulaşmış, bu tespitlerini ya da ulaştığı sonuçları eserlerinde ilgisine bildirmiştir. Anadili Türkçeye olan sevgisi, Türkçede kullanılan bazı kelimelerin ve ifadelerin kökenlerini, anlam değerlerini ortaya çıkarma çabasının çıkış noktasını oluşturmaktadır. Öyle ki her eserinde akıcı ve zengin bir kelime kadrosu kullanmış, hem eski Türkçenin hem de yeni Türkçenin kelimelerine ahenkli bir tempo ile yazılarında yer vermiştir. Düşünce yazılarında bile bilgiç bir havanın kuru ve soğuk dilini kullanmamış; halk deyişlerine, deyimlere sıkça başvuran ve okuyanı hemen etkisi altına alan samimi bir üslubu benimsemiştir.

Balıkçı’yı sadece “Mavi Anadolu’cu (ya da Hümanizmacı)” (bkz. Yazıcı, 2011; Albachten, 2012; Ergül, 2014) bir anlayış içerisinde görmek ve bir çevirmen, hikâye-roman yazarı olarak değerlendirmek pek tabii olarak yanlıştır. Çünkü Balıkçı, edebî türlerdeki yazarlığının yanında dil, edebiyat, tarih ve folklor bilgileri içeren araştırma ve düşünce yazılarının da yazarıdır ve yazdıklarını dünya bilim literatüründen edindiği bilgilere, karşılaştırmaya dayalı tespitlere dayandırmıştır. Bir örnek olarak; mitoloji alanındaki yazıları, mitlerin izleri ve karşılaştırmalı mitoloji açısından dikkate alınması gereken önemli tespitleri (bkz. Sivri ve Kuşça, 2013) içermektedir. Balıkçı’nın bilimsel yönü ve bu yolda yazdıkları objektif bir bakış açısıyla daha iyi incelenmeli, eserleriyle ilgili olarak muhtelif ve farklı yönlerden araştırmalar yapılmalı ve yazarlık misyonu kitlelere bu şekilde tanıtılmalıdır.

Balıkçı’nın Türk diline ait ya da Türkçeye başka bir dilden geçmiş ve halen kullanılmakta olan, günümüz Anadolu Türkçesinde geçen yahut eskiden kullanılmış ancak bugün unutulmuş bulunan çeşitli özel isimlerin (kişi ve yer isimlerinin) veya kültürel değeri bulunan bazı kelimelerin ve deyişlerin anlamları ile kökenleri, dünyadaki kültürel geçmişi ve çok eski Anadolu’dan gelen izleri üzerine kaydettiği pek çok not eserlerinde bulunmaktadır. Bazen bir iki kelimeyle veya tek satırla açıklanan, bazense paragraflarca süren bir heyecanla yorumlanan kelimeler ve deyişlerle karşılaşılmaktadır. Doğruluğu yahut yanlılığı

tartışılabilir olan bu notlarda, adeta bir sözlükçü ya da etimolog düşünüşü ve hassasiyetiyle yapılmış yorumlar ve açıklamalar yer almaktadır; hatta Türkçenin eski dünya dilleriyle ilgisi üzerine vurgulanan, ileri sürülen dikkat çekici düşünceler bulunmaktadır. Balıkçı'nın düşünce yazılarında, yaptığı analiz ve incelemelerde, kelimelerin etimolojisinden yararlanması ve kelimelerin kökenleriyle ilgili bilgiler vermesi, savduklarını filolojik gerekçelere bağlamak amacından gelir. Üzerinde düşündüğü kelimeleri kaydederken kültürün aynı ya da yakın bir coğrafyada yaşamış milletler arasındaki geçişine dikkat çekmek ve Anadolu'da gerçekleşen kültürler arası etkileşimin öncelikle dil malzemesi vasıtasıyla gözlenebileceğini anlatmak istemiştir. Balıkçı'nın okuyucusuna bir sözlük yazarı gibi kelimelerin ve deyişlerin anlamlarıyla ilgili olarak sıklıkla bilgiler verdiği görülür. Bu çabası, bir dile ait olan sözlüğün yani kelimeler ağacının aynı zamanda o dilin kültürel geçmişini ve diğer kültürlerle olan geçmişteki ilgisini belirlemek için en önemli kaynak olmasındandır. Bu sebeple Balıkçı'nın sözlükçülük yanı sıra eserlerinde oldukça baskındır. Ele aldığı konuyu ifade ederken kullandığı kelimelerin anlamlarına ve kullanımlarındaki ince noktalara ve nüanslara çok dikkat etmiştir. Ayrıca çok önemli olarak, Azra Erhat'a yazdığı bir mektupta, Türkçe için hazırladığı bir sözlükten bahsetmiştir: “Yirmi beş otuz yıldan beri Türkçe için bir “Thesaurus” yapıyorum. Onun için ayrı bir vakit ayırmadım, aklıma geldikçe yahut rastgeldikçe kaydediyorum. Meselâ senin bu tercümeden ‘derdefter’ ettiğim sözler de var. Bu Thesaurus’u ölünceye kadar yazacağım.” (DY, 170). Muhtemelen yarım kalan ve henüz ortaya çıkarılıp yayımlanmamış bu eser, Balıkçı'nın sadece Türk dilinin söz varlığını ortaya koyan bir sözlük yazma gayreti içinde bulunduğunu göstermez; milli bir hassasiyetle Türkçenin inceliklerini ortaya koymak amacıyla olduğunu ve Türk diline bilimsel bir bakış ve şuurlu bir zihinle yaklaştığını göstermektedir.

2. SONUÇLAR

Aşağıda numaralandırılmış maddeler halinde verilen notlarda, Balıkçı'nın yazı hayatının fikrî temelini ve şiarını özetleyen başta “Merhaba Anadolu [MA]” ve “Düşün Yazıları [DY]” ile Mehmet H. Doğan'ın belirttiği şekilde (HKY, Önsöz, 11), “bütün söyleyeceklerini onda toplamaya çalıştığı” ve “özel bir sevgi” ile yazdığı “Hey Koca Yurt [HKY]” isimli önde gelen düşünce kitaplarından yararlanılmıştır; bu kitaplarda kaydettiği uzun notlar, kimi açıklama ve değerlendirmeler içinde, satırlar arasında kalıp unutulmuş veya dikkat çekmemiş çeşitli isimler, deyişler; dil, anlam ve köken tespitleri; dille doğrudan ilgili bulunan bazı tarihî, mitolojik ve kültürel açıklamalar özlü bir halde sıralanmış ve kitaplarında vurguladığı bazı hususlar, filolojik bir bakışla sınıflandırılarak toplu olarak incelenmiştir:

I. İsimler

1. Akdeniz

Akdeniz, denizlerin en mavisi, en berragıdır. Kısacası denizlerin en denizidir. İzmirli Homeros Akdeniz için “Şarap renginde deniz” demiştir. Anadolu denizleri aynı zamanda klasik denizlerin en klasığıdır (MA, 25). Akdeniz'de enginin ışığının göklere vurmasıyla oluşan parlaklık hali bu denize “Akdeniz” (Bahr-i Sefid) isminin verilmesini sağlamıştır (HKY, 27). Balıkçı'nın eserlerinde “Akdeniz”e ait izlek (theme) çok belirgindir (bkz. Öztürk, 2014), yazılarında çoğu kez *Adalar Denizi* Ege'yi ve tabii olarak Ege'yi de içine alan büyük deniz “Akdeniz”i belirtmek üzere antik “Arşipel (= *Archipelago* “*Archi* [Kadim] + *pelagos* [Deniz])” ismini kullanmıştır.

2. Anadolu

“Küçük Asya” deyimi İ.S. 5. yy.’da ilk kez Orosius tarafından kullanılmıştır. Edebiyatta, Grekçe “doğu” demek olan “Anatoliya (> Türklerce *Anadolu*)” adına İ.S. 10. yy.’da Konstantin Porfirogenitos zamanında rastlanır (MA, 14).

3. Antalya

Antalya’yı Romalılar zamanında Bergama’nın sanata düşkün kralı Attalos’un kurduğu ve kente, kendi adından ötürü “Attalia” adını verdiği söylenir (HKY, 135).

4. Barbar

Barbar kelimesi Homeros’tan itibaren bilinir ve eserlerinde sadece bir kez kullanmıştır: *barbara fon* (Barbar dili). Anlaşılamayan bir yabancı dilden konuşarak “vırvır edenler” anlamındadır. Kelimedeki /b/, yani “vita” harfi “b” değil “v” okunur. Hititlerin Anadolu’ya girişlerinden Homeros’un doğuşuna dek Yakındoğu, halkların ve dillerin karıştığı bir yer olmaya devam etti. Hititler Anadolu’ya geldikleri zaman burada yirmiden fazla dil konuşulduğunu gördüler. Bunların dördünü beşini resmi dilleri olarak kabul ettiler (HKY, 280).

5. Berk

Bergama kentinin eski adı “Hisar” demek olan “Pergamon”dur. *Perg* ya da *Perge* az buçuk ötüş değiştirerek Almandaca *burg* ve *berg* olur. *Hamburg*, “Ham’ın kalesi”, *Heilderberg* de “Heidel’in kalesi” demektir. Hatta “kentsoylu” anlamındaki *burjuva* sözü de buradan gelir. Türkçede eş anlam taşıyan bir sözcük vardır: *berk* “sağlam” ve *berketmek* “sağlamca kapatmak”. Söz gelimi bir dükkâncı dükkânın kapısını kapar ama daha güçlü bir kapatış isterse, “Dükkân kapaklarımı indirdim ve *berkettim*”, der (MA, 105; HKY, 229).

6. Bodrum

Sen Jan Şövalyeleri Bodrum adasının (şimdi yarımadadır) üzerine büyük bir şato kurdular. Şatoyu havarilerden Sen Peter’e adayarak ona *Petronium* adını verdiler. *Petronium*, Türkçede zamanla *Bodrum* oldu. Kentin asıl adı “Halicarnassos”tur (Antik Karya devrinde). Zaten /-asos/, /-ossos/ ile biten tüm adlar aynı köktendir (Eski Girit dilindedir) ve Grekler ile hiçbir ilgisi yoktur (MA, 121).

7. Bora

Grekçede “kuzey” anlamındaki kelimenin kökü olan “bora” ilkin “dağ” anlamındaydı. Grekçeden önceki bir dilden geçtiği düşünülmektedir. *Boreas* ise “kuzey rüzgarı” değil, “dağdan gelen rüzgar” anlamındadır. *Bora*, Makedonya’da bir dağ olup Slavik “gora” ile ilişkilidir. Örneğin *Cernagora* “Karadağ” yani *Montenegro* gibi (DY, 156-157) [Ayrıca bkz. 32. *poyraz*].

8. Çorbacı

Yeniçeri subayı. Yeniçerilerin hepsinin bir kazanı vardı. Ona “kazan-ı şerif” denirdi. O kazanda Hacı Bektaşî Veli’nin çorba pişirip Yeniçeri ocağına armağan ettiğine inanılırdı. Onun için Yeniçeri subayına “çorbacı” denmiştir. Bu kazan kaldırılıp yerine su dökülürse kıyametin kopacağı sanılırdı (DY, 79).

9. Defne

Eski Yunan mitolojisinde tanrı Apollon’un bir kırdı tesadüf ederek peşinden koşup yakalayıp aşkî temas kurması neticesinde bir ağaca dönüşen genç kızın adı *Daphnis* (> defne)’tir. Genç kızın bir ağaca dönüşmesine üzülen Apollon’un o günden itibaren kutsal bir

ağaç olarak “defne” çelengi taktığı ve antik dünyada defnenin zaferi simgelemek üzere, önemli bir sembol olarak kullanıldığı bilinmektedir. Balıkçı, “Apollon ile Daphnis” mitosunun tüm ayrıntılarını vermiştir: HKY, 191-195; MA, 199-210; DY, 129-135. Bugün askerî amblemlerde bu sembolizme rastlanmaktadır (örneğin, Türk Kara Kuvvetleri amblemi, subay başlıklarının önündeki ay ve yıldızı saran bronz yaprak çelengi); zeybek çemberinde defne dalının kullanılması bu esinlenmenin kaynağını ayrıca göstermektedir (HKY, 175). Dikkat çekici olarak dünden bugüne, defne ağacının Anadolu’da kutsal kabul edildiği bilinmektedir; örneğin zeybekler (bkz. 41. *Zeybek*), defne ağacına dayanarak ant içerler, defne ağacının çok sık bulunduğu dağlarda gezmezler ve o dağlara “ölüm dağı”, defneye ise “ölüm ağacı” derler, zeytin tanesine benzeyen defne yemişlerini ise silahlarına sürerler (HKY, 184). Anadolu’nun birçok yerinde defne ağaçlarının bulunduğu yer, şom ve netameli sayılır. Kibele’nin eski rahibelerine (Apollon’un Defne’sinden hareketle) “Dafne” denirdi. Defne ağacının yaprakları sarhoşluk verici olduğundan bu rahibeler yaprakları çiğner ve abuk sabuk konuşurlardı. Yunanistan Delfi’de Apollon tapınağından önce ana tanrıçanın ziyaret edildiği bir tapınak bulunmaktaydı ve gerçekte defne dalının Apollon çelengi olarak kullanılması bu sebebe bağlanmıştır (MA, 164).

10. Dicle

Dicle nehrinin eski adı Tigris olup “ok” anlamındadır (HKY, 138).

11. Efe

Efe kelimesi, kadınların İstanbul şivesiyle “efendim” sözünü uzatarak “Efeem” diye telaffuz etmelerinden gelmez. “efem” ifadesi, “benim efem” anlamında kullanılabilir ama tek başına “efe” olarak da kullanılır. Bu kelime Yunanca “*epheb-os* (efeb-os) [$>$ *efe*]” kelimesinden gelir ve “delikanlı” demektir; daha doğrusu “sakalını tıraş etmeye başlamış genç” anlamındadır. Bu ad, 18 yaşını tamamlamış erkeklere verilirdi. O yaştaki gençler kabile yahut halk birliği (*demos*) defterine “efebos” aday olarak kayıt edilirdi. Bu gençler iki yıl süresince yani yirmili yaşlarına kadar şehir hayatından uzak yaşar, güvenlik güçleri (polis gibi) ile ilişkileri büsbütün kesilirdi. Kendi birliklerine ait kışlalarda yaşar, sert bir disiplinle eğitilirdi. Ot atmayı; kargı, kılıç, kalkan, mızrak kullanmayı öğrenirdi (DY, 54). Zeybeklerde reis “efe” olarak anılır. Zeybekler sadece Ege Bölgesi’nde bulunurken “efe”ler Anadolu’nun her yerinde bulunabilir (DY, 78). “efe” kelimesi, “efendi” kelimesinin kısaltılmışı değildir [ayrıca bkz. 12. *efendi*].

12. Efendi

Efe ile *Efendi* kelimelerinin anlamları arasında ayrılıklar vardır. “Efendi”nin kısaltılmışı “Efe” değildir. *Efendi*, Rumcadır; “prens, ağa, usta, okur yazar” demektir. Rumca *efendevma* “hükmeden”, *efendikos* ise “efendi, akli başında, bilgili” anlamına gelir. Örneğin; “Hoca Efendi”, “efendimiz Sallı aleyhi ve selem”; ayrıca “efeden bir adam” denmez, “efendiden bir adam” denir. “Kalem efendisi” denir de “kalem efesi” olsa bile dilde yerleşmiş böyle bir kullanım yoktur. *Efe* sözü yiğitlik ve savaşçılık anlatır (DY, 78-79; MA, 165) [ayrıca bkz. 11. *efe*].

13. Faşist

Anadolulu Lydia (Lidya)’lılar İtalya’nın kuzeyde Bolonya’dan başlayarak Apenin dağlarının orta bölümünü, güneyde Roma dahil, Roma’ya dek olan kısmını işgal ettiler. Bu yere “Etruria” adını verdiler. İtalya’ya Anadolu’nun simgesi olan “labris”i (çift yüzlü baltayı ve baltanın sapını saran değnek demetini) getirdiler. Değnek teker teker olursa kırılabilir ama demet halinde olursa kırılmaz. Birlik ve beraberliği anlatan bu sembolizm “faşi”lerde yani “değnek”lerde görülür. İşte bu sebeple “faşist” sözünün kaynağı “değnek” anlamındaki

“faşi”den gelir (HKY, 202-203). O halde, Balıkçı’nın bu notundan anlaşıldığı şekilde, “faşist” demek “değnekçi, sopacı, sopa çeken” anlamındadır. Ayrıca Roma’nın adı Etrüsk dilindedir ve Roma’nın ilk imparatorları Etrüsk olduğu için Roma İmparatorluğu’nun simgesi de çift ağızlı balta ile değnek demeti olmuştur (HKY, 203).

14. Filistin

Anadolulu Pulasatiler, Filistin’e göçtüler. Yeni yurtları olan Palestin (ya da Filistin)’e kendi adlarını verdiler (MA, 172).

15. Ganimed

Arapçadaki *ganîmet* “harpte düşmandan ele geçirilen değerli mal; çalışmadan kazanılan değerli eşya vb” kelimesi ile Balıkçı’nın mitolojik bir kişi ismi olarak bildirdiği ve anlamlandırdığı *ganimed* “nektar sunucu; yatak arkadaşı (MA, 172)” (yani bir tür köle, harpte esir alınıp satılan kişi) kelimesi arasında ses benzerliği görülmekle birlikte, bu iki şekil arasında anlam ilgisi kurulabilir.

16. Havva

Anadolu’da Frigya’da, “Semele” diye bilinen ana tanrıça (ayrıca bkz. 33. *Sibel*), Orta Anadolu’da “Kybele” ya da “Hepa”, Güneybatı Anadolu’da Likya dilinde “Lat” diye anılırdı. Hitit tanrıçası “Hepa (Kupapa, Kubel)”, Batı Anadolu’da İyonya’da “Hebe” olur (/b/ ~ /v/) ve Yunan mitolojisinde Olimpos tanrılarının hizmetçisi haline getirilir. Filistin’e kendi isimlerini veren Pulasatiler, “Hepa”yı Kudüs’e taşımışlar ve bu yeni bölgede kelime “Heve” yani “Havva” olmuştur (ayrıca bkz. 14. *Filistin*). Balıkçı, “Kybele”nin Cahiliye döneminde Mekke’de “Hibel ~ Hubel” ya da “Kibel” diye anıldığını, sonrasında Kureyş kabilesinin özel tanrıçası haline geldiğini ve hatta Uhut savaşında Ebu Süfyan’ın uğruna kılıç çektiği tanrıça olduğunu belirtmiş; Kur’an-ı Kerim’deki Necm suresinde ismi geçen (*E fe reeytumul lâte vel uzzâ* “Siz Lât ve Uzza’yı gördünüz mü?”, *Ve menâtes sâlisetel uhrâ* “ve diğerini, üçüncüsü Menat’ı” [19, 20]) Kabe’deki büyük put “Late”yi işaret ederek İslam’ın gelişimiyle birlikte Kabe’deki putların kırıldığı zamanda Halid bin Velid’in putları kırarken putlardan birinin içinden çıplak bir kadın kılığındaki şeytanın çıkıp dişlerini göstererek kaçtığı şeklindeki rivayetini nakletmiştir. Cahiliye dönemi Araplarının putu “Late”nin Likya kökenli ana tanrıça “Lat”tan geldiği anlaşılmaktadır (Grekler bu tanrıçanın ismini “Leto”ya ve sonra “Leda”ya çevirmiş, Apollon ile Artemis’in anası olarak kabul etmişlerdir); İngilizcede bulunan “lad” ile “lady” kelimeleri köken olarak bu tanrıçanın ismindendir (HKY: 169-170, 298; DY: 71, 82-83; MA: 170-172).

17. Hergele

Eski Yunan mitolojisine ait bir kahraman olan *Herakles* yani *Herkül* (Hercule), Türkçede “hergele” olmuştur (HKY, 18). Balıkçı’nın bu görüşüne karşı olarak, “hergele”nin Farsça *hâr* “eşek” ile yine Farsça *gele* “sürü” kelimelerinin birleşik şekli (*hergele* = eşek sürüsü) olduğu bilinmektedir.

18. İzmir

Balıkçı, İzmir ve İzmir isminin kökeni üzerine MA, 43-51’de uzun bir açıklama yapmaktadır. Grekçe kökenli olmadığını belirttiği “İzmir” isminin Anadolu otokton (= yerli) bir halkın lisanından kaldığını; etimoloji bakımından “Smirna (Smyrna ~ Zmirna)” ile aynı olan “Mirina” kelimesiyle ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Kelime Balıkçı’ya göre, Kıbrıs kralı Kinyras’ın kızı Smirna’dan, mersin ağacının ismi olan “Mir”den (“Mersin” kent ismi bu ağacın isminden geliştirilmiştir), Çandarlı Körfezi’ndeki Aliağa’nın az kuzeyinde bulunan “Mirina” kentini (aynı zamanda Midilli’deki Mitilini’yi ve bazı Ege kentlerini) kurmuş

“Mirin” isimli bir Amazon kraliçesinden (Homeros’un verdiği bilgidir), Dardanos’un karısı Mirina’dan veya Taos’un karısı Limnili Mirina’dan (Limni adasının merkez kenti) gelmiş olabilir. Balıkçı, İzmir ismi üzerine diğer düşünceleri vermekle birlikte bu konuda mitolojik bilgi kargaşası olduğunu ayrıca bildirmiştir. Neticede, “Simirna”nın yani İzmir’in ana tanrıçanın “dolunay” anlamına gelen ismi olduğunu belirtmiştir. Eski İzmir’in bugünkü Bayraklı tarafında olduğunu, bugünkü İzmir’in ise Meles çayının batısında Büyük İskender tarafından kurduğunu son not olarak sözlerine ilâve etmiştir. Ayrıca Türkçede, Rumcadaki harf-i tarif (*aticle definitif*) “stin”in (kimi kez sadece /s-/ yahut /z-/ olarak telaffuz edilir) ses değişimi yoluyla birlikte kullanıldığı kelimeyle birleştirildiğini yani “Stin Myrina”dan *İzmir*, “Stin Poli(s)”den *İstanbul*, “Stin Ko(s)”dan *İstanköy* (= Kos), “Stin Nikea”dan *İznik*, “Stin Nikomediya”dan *İzmit* şekillerinin oluştuğunu kaydetmiştir (MA, 47; HKY: 159-160, 285; DY, 62-63).

19. Kızan

Zeybekler efenin buyruğu ile “kızan”ları yetiştirirler. “Kızan” muhtemelen “çocuk” anlamındadır. Çünkü Anadolu’da kimi oyunlarda kızlar delikanlı, delikanlılar da kız giysisi giyerler. “Kızan”ın başka anlamları da düşünülmelidir (HKY, 180).

20. Lapseki

Mitolojik bir tanrı olan Priapos’a *Lampsakos* (Lapsekili) denirdi (ayrıca bkz. 45. *Faltaşı Gibi*). Bu kentin İsa’dan yedi sekiz yüzyıl önceki ismi *Pithyusa* idi. Pithyusa kralının genç ve güzel kızı *Lampseke*, kentin yakınlarından geçen bir İyon kafilesini kurtardığı için kente İyonyalılar *Lampsakus* dediler. Bu isim, günümüzde *Lapseki* (Çanakkale’nin doğusunda, boğazın güney kıyısındaki ilçe) olarak yaşamaktadır (HKY, 234).

21. Lezbiyen

İ. Ö. 7. yüzyılda Midilli’de (Grekçede *Lesbos*) doğan kadın şair Saffo’ nun adadaki kadınlar arasındaki seviciliğin başlatıcısı olduğu ve bu sebeple “lezbiyen” kelimesinin *Lesbos* adından geldiği düşünülmektedir: *Lesb-ian* “Lesbos adasından olan” (MA, 45).

22. Lise

Anadolu’nun güney-batısında bulunan Lykya (Likya) bölgesi Apollon’un memleketi ve Apollon’a tapanların önemli merkezlerinden biriydi. “Lykios” ismi bu bölgeden gelmiştir. Bu kelimedden “okul” anlamındaki “lise” kelimesi üretilmiştir (DY, 222). Balıkçı, Apollon’un Atina’daki bahçesine “Likeum” denildiğini ve “lise” sözünün buradan geldiğini ilâveten kaydetmiştir (bkz. HKY, 170). A. Erhat, “Lise” kelimesinin Atina’da Aristoteles’in ders verdiği ünlü *Lykeion gymnasion* yani “idman yeri”nden geldiğini ve bu “gymnasion”un Likyalı Apollon’a adandığını ayrıca kaydetmiştir (bkz. DY, 222, dn. II).

23. Manisa

Antik *Magnesia* (> Manisa) olarak bilinen kent, menderes Manisa’sı [*Magnesia sur Meander*] (HKY, 202, 222).

24. Menderes

Helence bir isim olmayan *Meandros* Anadolu’nun unutulmuş bir *Pelasg* (Pelaj) dilindedir. Kıvrıntılı akışı dolayısıyla, ırmağın adı, ırmak kıvrıntısı anlamına gelmiş. Batı dillerinde “yol menderesliyor”, denilince yol virajlı anlamına gelir (HKY, 30); Fransızca’da yol bir ileri, bir geri gidince “La route meandre” denildiği gibi, İngilizcede de “The river is meandering” denilir. Hatta bir yöne uzanırken dönüp gerisin geriye yönelen süs çizgisine

“Meandros” adı verilir. Her halde bu sözcük “Menderes”in suyundan alınmıştır (HKY, 221).

25. Midilli

Kuzey Ege adalarından Midilli’ nin isminin MÖ. 1900’ lerde yaşamış Hitit kralı *Mutallu*’ dan geldiği düşünülmektedir [*midilli* < *mutallu*] (MA, 19; DY, 192). Balıkçı’ nın bu kaydı, adaya adını veren Midilli şehrinin Anadolu ile kültürel ve tarihî bağlantısının kurulması noktasında olduğu kadar, haritaya bakıldığında adeta Anadolu’ dan kopmuş birer kara parçası gibi görünen Midilli’ nin de içinde bulunduğu tüm Doğu Ege adalarının kültür, tarih ve coğrafya açısından Anadolu’ nun bir uzantısı hatta devamı olduğu hususunda kültür ve tarih araştırmaları açısından önemli bir ipucunu teşkil etmektedir.

26. Oğuz

Doğu Asya Türklerinin gördüğü en büyük hayvan “öküz” olduğu için “öküzden büyük” anlamına gelen “oğuz” sıfatı icat edildi. (Benzer şekilde bir düşünce olarak) Hicaz Arapları da deveden yani “camel”den “cemil” diye güzellik sıfatını uydurdular (MA, 46). Balıkçının “Oğuz” ismi üzerine verdiği bu açıklama, üzerinde esaslı bir tetkik gerektirmektedir; ayrıca Oğuz Türkleri üzerine Aşık Paşa’nın sınıflandırması için bkz. MA, 159-160.

27. Olle

İspanya Araplarının (Endülüslüler) dans edilirken “Allah” (Türkçede de böyledir) demeleri, günümüz İspanyollarınca “Olle”ye çevrilmiştir (DY, 70).

28. Öküz

Öküz, “okus” ve İngilizce “ox (oks)” aynı köktendir ve “boğa” demektir. Bu sebeple İskender “iki boynuzlu (zülkarneyn)” bir tanrı yapılmıştır. Orta Asya’da insanın insana istihale ettiği yerde, bir yaban boğası ekspres lokomotif gibi bir yaratıktır. Bir insana aslandır denince dört ayağı bir de kuyruğu var demek değildir, cesaretli demektir. Tanrılara boynuz takılmasının sebebi (Anadolulu Şarap Tanrısı Bakkhos’a da boynuz takılmıştır) burada aranmalıdır (DY, 74).

29. Ördek

Artemis’in “Ortygia” denilen küçük bir adada doğduğu rivayetler arasındadır. *Ortygia*, “bildircin” anlamına gelen “ortyks (ortiks)”ten türemiştir (DY, 151). Balıkçı, bu *ortiks* kelimesi ile Türkçe *ördek* kelimesi arasındaki şaşırtıcı benzerliğe dikkat çeker, fakat İyonyalıların bu kelimeyi İsa’dan 1000 yıl önce kullanmaları, Balıkçı’ya göre kelimenin Türkçe *ördek* ile olan bağlantısını imkânsız kılmaktadır. Ayrıca Balıkçı’nın yaptığı bir araştırmaya göre Ortigiya adasına bildircinler hiç uğramazmış; o halde bu ada, “ördek”lerin uğradığı bir adaydı ve Türkçe “ördek” ile doğrudan bağlantılıdır. O zaman Türk dilinin İ.Ö. 1000’lerde İyon uygarlığı ile kesiştiği bir nokta aranmalıdır.

30. Person

Batı dillerinde “person” kişi demektir. Bu söz Anadolulu Etrüsk dilinde “yüze takılan maske” demektir (HKY, 21). Bu sava göre *person*, Batı dillerine Etrüskçeden yayılmıştır.

31. Pontos ~ Pontus

İyonyalılar Karadeniz’e “Pontos” ismini vermişti (HKY, 16); Grekler Karadeniz’e ulaştıklarında ilk kez gördükleri bu denize “pontos” yani “deniz” demişlerdir (DY, 207-208).

32. Poyraz

Grekçe (ve ayrıca Grekçe üzerinden Latinceye geçen) *boreas*, Türkçede *poyraz* olmuştur (DY, 153) [Ayrıca bkz. 7. *bora*].

33. Sibel

Anadolu'da "Sibel" (ya da *sibil*) denilen kadın kâhin papazlar, Tanrının cevaplarını heksametronla (bir tür şiir ölçüsü) verirlerdi (MA, 174); efsaneye göre Zeus, önce *Semele* ile çiftleşir ve *Semele*'yi gebe bırakır. Ne var ki *Semele*, Frigya dilinde "Ana Tanrıça" demektir (DY, 64-65). Anadolu'nun ana tanrıçası *Kybele* ~ *Kibele* (= *Sibel* ~ *Semele*)'dir (HKY: 25, 165); *Kybele*: 1. kız, 2. kadın, 3. ana [bir trilojidir] (DY, 165); Anadolu'nun Frigya bölgesinde *Semele* olarak tanınan ana tanrıça Orta Anadolu'da *Kybele* ya da *Hepa* diye anılıyordu (DY, 70; ayrıca bkz. 16. *Havva*).

34. Tanrı

Zeus'un asıl adı, "DAN"dır, karısı "DA"dır, sonra "DIONE" olur; Zeus'un adı şu biçimlere girmiştir: SDENOS = DIOS, karısı DIA yahut SDENA (Türkçede *zenne* = kadın). Hep DA ve DI ötüşüne önem verilirdi: DIU-PATER "Jüpiter" olur : DA-MATER "Demeter (bir gezegen)" olur, Poseidon'un adı "POTI-DAN"dır. POTI, usta demek, bir kuvvet gösterir. O halde DAN ile TAN-GRI arasında bir ilişki var mı? Aslı TAN-GRİ belki (DY, 165). Görüldüğü gibi Balıkçı, kendi buluşu olarak yukarıda sayılan kelimeleri ortak bir köke bağlamakta ve Türkçe TANRI kelimesinin bu ortak kökle bağlantısını düşünmektedir. Ayrıca TANYERİ "günün doğduğu yer" ve TANGIZ "deniz" aynı köke götürülmüştür (ayrıca bkz. 38. *yer*). Balıkçı, Türkçe "Tanrı"nın Sümerce "dingir (tanrı)"in başka bir söylenişi olduğunu ayrıca kaydetmiştir (bkz. 53. *Türkçe-Sümerce İlgisi*).

35. Tekir

Zamanla sözlerin değişmesine bir örnek olarak, Bizans'ın "Nikofer(os)"u (ya da "Autokrator"u [DY, 51]) önce "tekrur" sonra da "tekir" olmuştur (HKY, 180): *Tekirdağ* (< *Tekfur dağ*) gibi. Balıkçı'nın bildirdiğine göre bu sözün "âmir" anlamındaki Ermenice "takavur" isminden geldiğini iddia edenler de vardır (DY, 51).

36. Temmuz

"Tammuz" (bugünkü söyleyişle temmuz) "derin suların oğlu" demektir. Eski Yunan mitolojisinde Afrodit'in aşık olduğu fâni Attis, Sümerlerin baharda canlanıp güzün ölen ilkbahar tanrısı "Tammuz"dur. Filistin Yahudileri onu tanrı saydıkları için ona "efendimiz" anlamına gelen "Adon" diye taptılar. Helencede "Adon" ismine /s/ eklenerek bu tanrıya "Adonis" denmiştir. *Adonis*, Avrupa'da Hristiyanlıkla birlikte Sen Jan Baptis'e çevrilmiştir. Örneğin Sardanya'da delikanlılar genç kızlara sevgililik, yani "komparelik" teklif ederler. Delikanlılar kızların kompareleri olur. Bunlara "Sen Jan" sevgilileri denir. Fakat gerçekte *Kibele* (= Sibel) ile *Tammuz*'u simgelerler. Buradaki kompare, yani erkek sevgili, Anadolu'nun bazı Türk toplumlarındaki "tammuzluk" ya da "damızlık" denilen delikanlılarından farksızdır. "Tammuz" Türkçede ya da Arapçada "temmuz" ayının adı olarak kalmıştır. Türkçede "damuzluk" sözünde (*damız* ~ *damuz* kısmı Sümerce, /-lık/ ~ /-luk/ ekleri Türkçedir) "tammuz"luk yani "Tammuz gibi davran" olarak kalmıştır. Çünkü kimi Türk aşiretlerinde "Tammuz"u temsil eden en güzel delikanlı, mayıs ayında bereket olsun diye evleri ziyaret ederdi. Bu görenek Anadolu'da Türk halkının Anadolu'nun eski göreneklerinden etkilendiğini saptar (MA, 113-114; HKY: 25, 64, 109, 267-268; damızlık eyleminin mitolojik arka planı ve Hitit inancındaki yeri için ayrıca bkz. HKY, 268-269).

Tammuz Sümercedir; *Adonis* aynı tanrının Helencesi, *Attis* Anadolucasıdır. (Akad dilinde) sevgi ve güzellik tanrıçası *İştâr* (= *Kibele*; diğer bilinen isimleri: *Venüs*, *Zühre*, *Artemis*, *Afrodit*, *İsis*) ise Pers dilinde “sitare”, Helencede “aster”, İngilizcede “star” olur [Türkçede *yıldız*] (HKY, 64).

37. Toros

Güney Anadolu'nun (Antalya'nın uçsuz bucaksız yeşil meraları, Çukurova'nın göverileri, Adana ufukları) boğa türünün gelişmesine en uygun ortam olduğu için bu yerleri çevreleyen dağlara *Toros* (= *Taurus* = Boğa) dağları denmiştir. Zaten bu dağlara Türkçede “Binboğa Dağları” denilir ki *Toros* sözünün bu da Türkçeye çevirisidir (HKY, 265-266). “Toros” isminin kökeni, Girit'in “Tavros” yani “boğa” ismindeki amiralinden gelir (Girit'te boğa kutsaldı; öyle ki bu amiralin yarı insan yarı boğa bir oğlu doğdu [Minotauros efsanesi]) (MA, 206).

38. Yer

Ana tanrıçanın adı, tapınıldığı yere ve o yerde konuşulan dile göre değişiyordu. *Semele* (bkz. 16. *Havva*, 33. *Sibel*) Frig dilinde “ana tanrıça” demektir. Apuleius (İ.S. 2. yüzyıl); “Rhea”, “Hera”, “Leto”, “Artemis”, “İsis” ve daha başkalarının başka başka adlarla çağrılan hep aynı tanrıça olduğunu yazar. “Rhea” ile “Hera” Türkçede “Yer” yani “yeryüzü, yer anası” sözüyle aynı köktendir ve hepsi de “Kybele”dir (HKY, 169; DY: 70, 135, 165). Bilindiği gibi Zeus'un karısı Hera, bir çeşit yeryüzü tanrısı ve ana tanrıça “Kybele” idi. Yeryüzünden çıkan alevler de yani Hefaistos da yeryüzünün yani Hera'nın oğlu oldu. Zaten Grekçe “Hera” sözcüğü ile Türkçedeki “Yer” sözcüğü ve ana tanrıçanın bir başka adı olan “ge” ya da “ye” sözcükleri aynı köktendir. Bugünkü Rumcada bile yeryüzü “yi” diye söylenir (MA, 214) [Ayrıca krş. Latin *geo*-]. Esas itibarla, özellikle Göktürk yazıtlarından ve diğer Eski Türkçe metinlerden alınmış örnek cümleler içindeki “yir (*yer*)” kelimesi incelenmelidir. Ancak bu şekilde Türkçe “yer” ile öne sürülen kelimeler arasında bir bağ kurulabilir. Ayrıca, Eski Türk ilahesi “Umay” ile Eski Yunan ilahesi “Hera” arasında mitolojik ve filolojik bir ilginin de bulunması mümkündür. Balıkçı'nın daha etraflı bir mukayese yaparak ve öncelikle Eski Türk metinlerinden yararlanarak “hera”-“yer” ilgisini kurması ve bu tezini detaylandırması bilim dünyası için bu benzeşme üzerindeki ilgiyi arttırabilirdi.

39. Venüs

Türkçede “Venüs” yıldızının üç adı vardır: Sabah yıldızı, Çoban yıldızı (çünkü çobanlar erken kalkar) ve Akşam yıldızı. Çünkü bu yıldız, mevsimine göre; sabah, gündüz ve akşam görünür, gündüzün gözükken tek yıldızdır ve mevsime, zamana göre değişir (HKY, 33; MA, 177). Venüs ya da asıl adıyla Afrodit, doğuda eskiden beri ışık tanrıçasıydı. “İştâr” ismi, sonra “Astarte” (Babil ve Asur dillerinde “Astoreth”) oldu. İştâr, “yıldız” demektir; İran dilinde “sittare”, İngilizcede “Star”. Denizdekiler, geceleri parlak bir yıldız görünce ellerini güverteye tutar, ellerinin gölgesi güverteye düşünce bu yıldızın Venüs olduğunu anladılar. Gökten yere sadece güneş, ay ve Venüs yıldızının gölgesi düşermiş (MA, 177).

40. Volkan

Eski Yunandaki ateş tanrısı Hephaistos'un Latincedeki ismi “Vulkan” yani *Volkan* idi (HKY, 37; MA, 211-215).

41. Zeybek

Balıkçı'ya göre, “Obekkos”, “To bekkos”, “İbakkhi” sözleri ile “Zeybek” kelimesi arasında ilgi bulunmaktadır. Bu adlar Batı Anadolu'da tanrı Bakkhos tarikatına ya da dernek

ve birliklerine verilen isimlerdir. Grekçe olmayan “Bakkhos” kelimesi hiçbir Hint-Avrupa dilinden de alınmış değildir. Bakkhos, Lidya dilinden bir kelime olup İyoncası “Dionysikles (Grekçesi Dionysos)”tır. Şarap ve bira tanrısı olarak tanınan Bakkhos, İvriz’deki Hitit kabartmasında bir elinde üzüm salkımı, bir elinde arpa yahut buğday başağı tutar şekilde tasvir edilmiştir. Balıkçı’nın bildirdiğine göre, Bakkhos aynı zamanda sevincin çıldırtıcı tanrısıdır. Eski Anadolu’da Bakkhos adına kadın ve erkeklerden oluşan kalabalık gruplar bu tanrının adını haykırarak müzik ve dansla birlikte, bir çılgınlık hali içinde bulunurlarmış. Balıkçı’nın deyişiyle, “tanrı ile birleşen” insanlar birer “Bakkhos” oluyorlardı (Bakkhizm). Bu durum, dervişlerin “Hu, Hu!” çekip mistik bir ahenkle tanrıya kavuşup tanrıya yok olmalarına benzetilmiş, fakat “*Mutu kable ente mutu* (ölmeden önce ölmek)” ve “katli shehevât (nefsi kesmek)”ın Bakkhos tarikatında hiç bulunmadığı belirtilmiştir. Çok dikkat çekici olarak, Anadolu’daki “ayin-i cem”lerin eski “orgiya”lar olduğu, tasavvufta rastlanan bazı bakış açılarının, Zeybek ve Bektaşilerde görülen bazı eğilimlerin Bakkhos etkisi gösterdiğini (Bektaşilikte kutsal sayılan bir taht gibi posta oturmak [post-nişin], (şarap) içki içmek ve “demine devranına hû çekelim” ifadesi Balıkçı’ya göre Bakkhosal (diyonizyak [tanım için bkz. HKY, 189]) etkinin belirtileridir [HKY, 176]. Bu etkinin izlerinin görüldüğü Bektaşiler, Âhiler, Abdallar Anadolu Türkiye’inde yeniçeri teşkilatına, efelere ve zeybeklere iç içe geçmiş bir şekilde karışmışlardır [bkz. MA, 159]; hatta Mevlevilik’te bile izlerini bulmanın mümkün olduğunu kaydetmiştir (bazı detaylar için ayrıca bkz. HKY: 159-160, 163-169, 187).

Balıkçı’nın kanaati, “Zeybek” isminin doğrudan doğruya Herodot’un kaydettiği “İbbaki”ler ile (yani Bakkhos tarikatından olanlarla) ilgisi olduğu yönündedir: “İbbaki” kelimesine getirilen “stin” harf-i tarifinin /z/ olarak telaffuz edilmesiyle “Zeybek” ismi oluşmuştur [ayrıca bkz 50. “Stin” *Harf-i Tarifi*]. Balıkçı, “Zeybek” üzerine dil, kültür ve halkbilimi açısından dikkat çekici uzun bir açıklama yapar (bkz. HKY, 172-177; DY, 61-85; MA, 159-165; ayrıca bkz. 9. *Defne*). Sözlük ve benzeri başvuru kitaplarında kelime ile ilgili olarak genellikle “civa gibi hızlı, atik olmak”tan hareketle Arapça “civa” demek olan “Zibak” sözünden geldiği yazılıdır. Hüseyin Kazım Kadri, kelimeyi “Türk Lugatı”nda, “Aydın ve Bursa illerinde verilen unvan; bazen kardeş ve arkadaş olarak hitap yerine kullanılır -hafif tüfekçi asker- Selçuklu Devleti zamanında Teke ve Aydın yöresinde bulunurlardı” şeklinde tanımlamıştır. Grekler, kelimeyi Grekçe kökenli sayarak “Zeus” ismine “ekmek” anlamındaki “bekos” kelimesini eklemek yoluyla bir açıklama yapmaktadırlar. Bazı araştırmacılarca İ.Ö. 3000 yıllarında Türkistan’dan Anadolu’ya göçmüş Türklere bağlanmaya çalışılan zeybekler, pazubentleri üzerindeki yazıya benzer işaretler sebebiyle Orhun yazıtları devrine kadar götürülmüş, hatta Anadolu’daki Türk uç beyleri olarak da düşünülmüştür. Balıkçı’ya göre gerçeğe en yakın yorumu H. Kazım Kadri yapmıştır. “O bekkos” ya da “İo bakkhoi” derneği, Batı Anadolu’da yayılmış bir “Kardeşler Birliği” idi. Roma İmparatorluğu çağında bile “İo bakkhoi” birliklerinden söz edilmekteydi. Ayrıca Doğu zeybeklerine “Seymen” denilmektedir. Bunlar zeybek değildir. Zeybek sadece Batı Anadolu’da Sardis, Aydın ve Ödemiş bölgelerinde kullanılan bir sözdür (HKY, 172); ayrıca bkz. Balıkçı’nın “Âhiler” üzerine düşünceleri: HKY, 177-180; DY: 49-51, 179-180 (Âhi teşkilatının Bakkhizm ile ilgisi, Evliya Çelebi’nin Âhi teşkilatıyla ilgili olarak kaydettikleri daha detaylı incelenmelidir [bkz. DY: 41-43, 180]; ayrıca Çankırı Yârân (> yâren) örgütleri de bir çeşit Bakkhosal eğilimin izlerini taşıyor olabilir mi? Yâren meclisleri ve sohbetlerinin Türk kültürü ve Âhilik açısından incelendiği örnek bir çalışma olarak bkz. Tezcan, 1991).

II. Deyişler

42. Başı Bozuk

Türklerde baş kabına (Balıkçı'nın başlık, şapka, takke, külah, sarık, kavuk vs. için kullandığı eski tabir) çok önem verilirdi. Mezar taşlarına başlık olarak, ölen kişilerin mesleklerini göstermek üzere kavuk ve sarıklarının şekli yapılırdı. Yeniçeri ocağı kaldırılınca halk, Yeniçerilerden öcünü Yeniçeri mezar başlıklarını kırarak aldı. Galiba yalnız Eyüp Sultan mezarlığında bir Yeniçeri başlıklı mezartaşı kaldı. “Başı bozuk”, sonraları asker olmayan, sivil anlamına geldi, ama önceleri mesleksiz demektir (HKY, 175).

43. Dal Kavuk

Başında başlık olmayan, çıplak, kavuğunun üzerinde mesleğini, inancını gösteren bir belirtisi olmayan demektir. İnançsız, mesleksiz, boş adam (HKY, 175; DY, 75).

44. Dünbale İşe Hemişe Cünban

Balıkçı, “Kuyruk (her) işe boyuna sallanır” gibi bir anlamı olan bu manzum Farsça ifadeden hareketle “Dümbeleği de her zaman cünbüşte” deyişini örneklendirmiştir (HKY, 241).

45. Faltaşı Gibi

Anadolu'da Priapos (ayrıca bkz. 20. Lapseki) yontularının “kör körüne, parmağım gözüne” der gibi nazarlık olarak kullanıldığını bildiren Balıkçı, “faltaşı” sözünü bu işaretlelerden biri olarak görmüş, “gözlerini ‘fal taşı’ gibi açtı” deyişini örneklendirmiştir (HKY, 235; MA, 188).

46. Kırkınca

Mitolojik *Kenkriyos*, “Kırkınca (İzmir, Selçuk'ta)” köyünün suyunun ismidir. Rumlar göçmeden önce bu köye “Kirkiyos” derlerdi. Kerkiyos ismi ise “Circeos”tan gelir; /c-/ hem /s/ hem de /k/ olarak okunur. Örneğin Büyük Ceasar'ın adı hem “Sezar” hem de “Kayser” olarak okunmaktadır. Hatta Türkçede “lafazan” anlamına gelen “Çaçaron” ismi Romalı söylevci Cicero'nun isminden gelir. Ama bu şahsın isminin “Sisero” mu “Kikero” mu okunacağı tartışmalıdır. Hint-Avrupa dillerinde aynı harf başka başka okunduğundan “yüz (100)” sayısı anlamına gelen “centum” sözünü “kentum” diye öttürenlerle “sentum” diye öttürenler arasında ayırım yapmak gereği hissedilmiştir. Türkçe “kırkınca” sözü, Rumların telaffuzuyla “Kerkiyos”tan gelir; ancak bu sözün Homeros'un tanıttığı Sümerli tanrıça “Kirke (Circe)” ya da “Circeos”tan geldiği bilinmektedir (HKY, 183).

47. Nah Sana

Beş sayısı Anadolu'da kutsal sayılıyordu. Kötü ruhlar ve uğursuzluk avuçlarla geri itildiği için el ve parmaklar önem kazanmıştır. Bu geri itiş, zamanla eski anlamını yitirmiş, “Nah sana!” kötü bir anlam (anlam kötüleşmesi [pejoratif anlam]) kazanmıştır (HKY, 298).

48. Paniğe Kapılmak

Yunan mitolojisinde tenha ve yaban yerlerin tanrısı “Pan”dır. Issız ve yaban hayatının bulunduğu yerlerin (dağlar, ormanlar, açık denizler vb.) tanrısı olan Pan, o yerlerde rastlanan doğa sesleri (rüzgârın yaprakları fısıldatışı, iç çekişler vb. sesler) vasıtasıyla kimi yol (Balıkçı, “kez, defa” yerine yazılarında genellikle “yol” [krş. Eski Türk metinlerinde *yolu* “kez, defa, sefer”] kelimesini kullanır) insanların korkmasını sağlarmış. Bu sebeple, bir tanrının adı olan “Pan”dan ötürü, “Paniğe kapılmak” (İngilizcede *panic*) deyişi türemiştir (HKY, 206).

49. Tepesini Eskimiş Şarap Tapası Gibi Attırmak

Balıkçı'nın kullandığı ilgi çekici bir deyim: “Tepesini eskimiş şarap tapası gibi attırmak [Çok fazla ve birden sinirlenmek]” (HKY, 207: 8. st.).

III. Ekler/Edatlar

50. *Stin* Harf-i Tarifi

Balıkçı; Türkçede, Rumcadaki harf-i tarif (*aticle definitif*) “stin”in (kimi kez sadece /s-/ yahut /z-/ olarak telaffuz edilir) ses değişimi yoluyla birlikte kullanıldığı kelimeyle birleştirildiğini yani “Stin Myrina”dan *İzmir*, “Stin Poli(s)”den *İstanbul*, “Stin Ko(s)”dan *İstanköy* (= Kos), “Stin Nikea”dan *İzmir*, “Stin Nikomediya”dan *İzmit* şekillerinin oluştuğunu kaydetmiştir (MA, 47; HKY: 159-160, 285; DY, 62-63; ayrıca bkz. 18. *İzmir*).

51. Türkçede /+mAn/ Eki-Edatı

Balıkçı'ya göre; *kocaman*, *şişman*, *karaman* gibi kelimelerde de görülen ve anlamı kuvvetlendiren (Balıkçı'nın deyişle “büyütücü”) “man” edatı, Eski Türkçede bulunan *konday* “papaz” kelimesine getirilerek Türkçede kullanılan *kodaman* “baş papaz” kelimesi türetilmiştir (MA, 50).

52. /-inth/, /-enth/, /-sas/, /-sos/ Ekleri ile Biten Kelimeler

Balıkçı dikkat çekici olarak, Arkeolojide bilindiği üzere; /-inth/, /-enth/, /-sas/, /-sos/ ile biten yer isimlerinin unutulmuş Anadolu dillerinden geldiğini, Grekçe/Helence olmadığını ve Helenlerin Anadolu'ya veya Girit kültürüne ait sözleri almadıkça uygarlığa uygun bir dile sahip olamayacaklarını düşündüklerini bildirmiş, Helenlerin Girit dilinden aldıkları kültür kelimelerinin kısa bir listesini vermiştir (HKY, 281; ayrıca bkz. 110).

IV. Dil-Köken Tespitleri

53. Türkçe-Sümerce İlgisi

Tarihi başlatan Sümer dilinin Ural-Altay soyundan bir dil olduğu yapılan araştırmalarla kanıtlanmış ve Altay dillerinden Türkçenin Sümercedeki izleri ortaya çıkarılmıştır (165 Sümer kelimesinin Türk diliyle ilgisi noktasında önemli bir inceleme: bkz. Tuna, 1997). Bu durum, Anadolu'yu ve Mezopotamya'yı (dolayısıyla) Eski Mısır'ı, Girit'i, Eski Yunan ve Roma'yı etkileyen Sümer uygarlığında Türk dili ve kültürünün etkisinin bulunduğunu ispatlamıştır. Balıkçı, Sümer dilinin Japonya'dan Finlandiya'ya kadar yayılan dillerin soyundan geldiğini ve kesinlikle “agglutinatif” Ural-Altay dillerinden olduğunu (bu dillerde söz köklerinin birbirine sımsıkı yapıştırıldığını, böylece ayrı anlamlara gelen yeni sözler meydana getirildiğini; sözlerin sert, eğilmez, bükülmez olduğunu; Hint-Avrupa dillerinde görüldüğü gibi anlamı değiştiren ön eklerin bulunmadığını [Fransızcadaki *vetir* - *devetir*, İngilizcedeki *dress* - *undress*, İtalyancadaki *vestir* - *svestir* örneklerini vererek] mukayeseli bir yolla) dile getirmiştir. İlgi çekici olarak, çeşitli halkların karışımından oluşan Sümer uygarlığında, Sümerce kelimelerden anlaşıldığı gibi (örneğin, *dingir* “tanrı”, *ata* “baba”), Türk payının da bulunduğunu, milletlerin tek başına uygarlık yaratamayacaklarını, yaratmaya kalkarlarsa erkek ve kız kardeşleriyle evlentilere başvuran Firavun soyu gibi soysuzlaşacaklarını kaydetmiştir (HKY: 72-75, 142-143).

54. Türkçenin Eski Anadolu Dilleri, Grekçe ve Latince ile İlgisi

a. Hititçe-Türkçe

Anadolu'ya gelen Türkler, Anadolu'da buldukları dillerden birçok sözü kendi dillerine aktardılar. Örneğin “Baba” ile “Çocuk” sözleri Hititçedir. Bunların Türkçeleri “Ata” ile “Ogul”dur; “kızıoğlan” ise Türkçede “kızçocuğu” anlamındadır (HKY, 158).

b. Anadolu Grekçesi-Türkçe

İyon dilinden, Anadolu Grekçesinden Türkçeye geçen sözler eve değgin (Balıkcı “değgin, kadar, -ile ilgili” yerine kendine mahsus olarak yazılarında “değgin” sözünü kullanmıştır) sözlerdir (HKY, 158; DY, 61-62): “doma”, Türkçeye “dam” (Fransızcaya *domaine, dominion, domicile, domestique, dome* vb. şekillerde geçmiştir) olarak geçmiştir (Balıkcı'nın kanaatinin aksine, Eski Türk metinlerinden anlaşıldığı gibi, *tam* (dam) “duvar, çatı vb.” Türkçe kökenlidir: *Divanü Lugati't-Türk* [DLT]'te *tam* “duvar, dam, kale” [I/153-10]), “*themelion* > temel”, “*aule* > avlu”, “*anihtari* > anahtar (Balıkcı'ya göre Türkçede “anahtar” için “açgıç” ya da “açgıt” denmesi gerekir)”, “*klidi* > kilit”, “*pniguri* > bulgur (Balıkcı'nın kanaatinin aksine “bulgur”un Türkçe kökenli *bulga-* “bulamak”tan geldiği düşünülmektedir: krş. DLT: *bulgama* “yağsız ve tatsız bulamaç” [I/491-24]; krş. *Kitabu'l-İdrak*'te, *bulgamaç* ve ayrıca *bulamaç* [bkz. Toparlı vd., 2007, 37]. Balıkcı bu kelimenin Eski Yunancada olmadığını zaten yazmıştır [DY, 235]; o halde Türkçeden Grekçeye geçtiği düşünülebilir). Balıkcı'nın İyon dilinden Türkçeye geçtiğini düşündüğü ve Homeros'un “oolaks” şeklinde omega ile yazdığı “aulaks” kelimesinin Türkçede “evlek” olduğunu kaydettiği görülür; bu açıklamanın bir ses benzerliğinden kaynaklanarak mı yoksa hem ses hem de anlam benzerliğinden yararlanarak mı kaydedildiği tam olarak anlaşılmamaktadır (DY, 62; HKY, 159).

Balıkcı; *tuğla, kiremit, kilit, anahtar* gibi Türkçede “ev” ve yerleşik hayat ile ilgili olarak kullanılan sözlerin çoğunun Grekçe kökenli olduğuna işaret eder; eve ait Türkçe bir kelime olarak sadece “kapamak”tan “kapı”yı örnek gösterir ve ayrıca “pencere” Türkçe kökenli midir diye okuyucusuna sorar (DY, 54-55). Balıkcı'nın bildirdiklerine ilave olarak şu belirtilmelidir: Türklerin göçebe olarak Anadolu'ya gelmeleri ve Anadolu tipi ev yapımını Rumlardan öğrenmeleri, “ev” ile ilgili kelimelerin neden Rumcadan Türkçeye geçtiğini açıklamaktadır; Balıkcı'nın “ev” ile ilgili kelimeler üzerine yaptığı tespitlere bir ev eşyası olan “kap” hakkında DY'de ileri sürdüğü görüşler de eklenmelidir: Türkçede “kap-” kökünden “kabuk, kapak, ayakkabı, kapsamak” kelimeleri vardır. “kafa”nın aslı “kapa”dır. “Kabak”, içi boş kabuk demektir. Bu kökün İngilizcede birçok akrabaları vardır: “cup, cover, cap, cob, capital, capsule, cupola”; bu sözler dilin birinden ötekine aktarılmış değildir. İnsanoğlu nerede insan olmuşsa oradaki sözler ilk ve tek insan dilindedir. Diller ayrıldıktan sonra, bazı sözler ayrılan dillerin ilk ötüşlerini her nasılsa muhafaza etmişlerdir (DY, 61-62). Balıkcı'nın kaydettiği kelimelerden diğerleri ise şunlardır: *mandalis* “mandal”, *mandra* “ahır”, *khiton* “keten (bu kelime “coton”dan gelmez; çünkü o çağda pamuk yoktu)”, *megaron* ~ *mağara* [Grekçeden geçtiğini kabul etmez; Türklerin bu kelimeyi İslam'ı kabul etmiş yerli bir halktan aldığını belirtir] (DY, 234-235).

c. Latince Bazı Kelimelerin Türkçeye İlgisi

DY'de Türkçedeki “kap” kelimesinin İngilizcedeki görünümü üzerine bir değerlendirme yapılmıştır (DY, 61-62). Bu değerlendirmesinin daha geniş biçimi, Türkçe ile Latince ve diğer Hint-Avrupa dilleri arasındaki kesişen yönleri bildiren açıklama, HKY'de verilmiştir. Ural-Altay dillerinde “kap” denilen el aracı İngilizcede “cup” yazılır, “kap” okunur. Fransızcada “coupe” yazılır, “kup” okunur. Türkçede “kap”tan “kabuk, kapak, kapamak, kaplamak, kapı, kapmak, kapsama” sözleri gelişmiştir. Aynı gelişme Hint-Avrupa dillerinde de görülür. Örneğin İngilizcede “cover”, Fransızcada “couvrir”, İtalyancada “coprir”, Latince

“coprire”, Türkçede ise “kaplamak (örtmek)”tır. İngilizcede “c”ler, “k” olarak (ayrıca bkz. 46. *Kırkinca*) *cap* “şapka, kafa kabı”dır, *coupola* “kubbe” (Türkçede ise “küp” ile ilgili olarak “kubbe” vardır, cami “kubbe”si gibi), *capote* “kaput (gövdeyi örten örtü)”, *capture* “kapmak (bir kenti zaptetmek)”, *captive* “kapılmış, tutsak”; Latince *caput*, *cappa* “kafa” demektir; Türkçede “p” harfi Helencedeki gibi “f”ye çevrilmiştir: *kefal* (balığı) gibi. İngilizcede *capacity*, bir kabın ne miktarda su ya da başka nesne alabildiğini anlatır. Türkçede *kabak* ise “içi boş kabuk” demektir; *cabinet* “vekillerin içinde toplandıkları kap (İngiliz kabinesi gibi)”, *cabana*, *cabine* “kap”, *capillary* “saç kadar ince kan damarı (kılcal damar)”; *capital* “I. idam cezası (idamda kafa kesilir), II. cümle, söz “baş”ındaki majüskül, III. başkent (kafa kent); IV. sermaye (Balıkçı bu kelimeyle paranın toplandığı büyük kabı (kasayı) anlatmış olmalı)” anlamlarına gelir (ayrıca *capitalist*, *capitalism*); *cap* “denizde bir kara çıkıntısı, burun (Karaburun gibi; yani karanın kafası)”; ayrıca *capacity* sözünden *capacious*, *capable*, *captain* gibi sözler türetilmiştir. Türkçedeki “laf”; “lakırdamak, lakırdı” gibi sözlerde görülen “lak” şeklindeki bir köke gider. Bu kök Hint-Avrupa dillerinde “lok” olur; Latince *locutio* “konuşmak”, *laquious* “konuşkan, geveze” demektir; ayrıca aynı kökten *eloquence* “etkileyici konuşma” ve *allocution*, *elocution* gibi sözler türemiştir. Çok ilgi çekici olarak, Latince *atavus* Türkçede “ata”, *atavizm* “atadan gelme” demektir (HKY, 270-271).

55. Eski Macar ve Eski Bulgarlar Üzerine

Macarlar Hristiyanlığı kabul etmeden önce “Hongre” ve “Hongrois”tan, Hristiyan Avrupalılarca “ogre” yani “yamyam” diye horlanırlardı. Bulgar Türkleri de Hristiyan olmadan önce *bougre* “hayvan gibi tıkinan” diye kınanırlardı (HKY, 272).

56. İtalya ve Fransa’da Anadolu’luların İzleri

a. İtalya’da Anadolu’lular

Etrüskler, Lidyalılar ile doğrudan ilgilidir. Balıkçı bu konuda, Anadolu’lu Lydia (Lidya)’lılar (ayrıca Anadolu’lu Tirsener) İtalya’nın kuzeyde Bolonya’dan başlayarak Apenin dağlarının orta bölümünü, güneyde Roma dahil, Roma’ya dek olan kısmını işgal ettiler. Bu yere “Etruria” adını verdiler, şeklinde bir açıklama yapmakta ve Etrüsklerin kim, Etrüsk ülkesinin ise neresi olduğunu bildirmektedir (HKY, 202; ayrıca bkz. 13. *Faşist*); Balıkçı’nın belirttiği şekilde, bugün Etrüsklerin gelenek ve göreneklerini anlamak, Lidyalıların kültürünü anlamada, yani Eski Anadolu’yu tanımakta yardımcı olmaktadır (MA, 143).

b. Fransa’da Anadolu’lular

Anadolu’lu Foçalılar, Foça (Phokaia)’dan ayrıldıktan sonra Güney Fransa’da Marsilya’yı ve diğer bazı kentleri kurmuşlar ve Marsilya’nın kuzey-batısına doğru, Fransa’nın içlerine yayılmışlardır. Balıkçı’nın bildirdiği şekilde; Fransa’daki Rhone ırmağı akıntılarının Arles kenti yakınlarında oluşturduğu adaya Foçalılar tarafından “Alyscamps” ismi verilmiştir. Bu kelimedeki “Alys” ya da “Halys”ın Anadolu’daki Kızılırmak ile ilgisi bulunmaktadır (Homeros’ta kelime uzun /e/ ile “Elise” olarak ve “cennet” anlamındadır). Kızılırmak’ın Karadeniz’e dökülmek üzereyken birden kuzeye döndüğü köşede “Aliassus” kenti vardı ve Fransa’daki yer isimlerinde sıkça geçen “alise” ve “alis” sözleri ile Paris’teki en şanlı caddenin ismi olan “Champ Elysee”de bulunan “elysee”nin Kızılırmak boyunda kurulmuş “Aliassus” kentiyle ve tabiatıyla Kızılırmaklılar ile ilgisi bulunmaktadır (bkz. HKY, 110-112).

V. Tarihî ve Kültürel Tespitler

57. Türklük Görüşü

Balıkçı, 20. yüzyıl başlarında yazılmış “General History for Colleges and High Schools” isimli liseler için tarih kitabının yazarı Philip Van Ness Myers’in Türklere ve dolayısıyla İslam’a hakaret eden pasajlarındaki ifadeler karşılık “Bu meşe odunu Hristiyan yobazları”na karşı Türklerin tek silahının Anadolu’dan kim geçmişse hepsini benimsemek, Türk olarak sert bir çember içinde kapalı kalmamak olduğunu (DY, 49) söylemiş, tarihin sadece kahramanlar ve sultanlar çerçevesinde kalmadan anlatılmasının gerekliliğine dikkat çekmiş ve Anadolu’nun gelmiş geçmiş bütün kültür unsurlarıyla, şuurlu ve daha zengin bir şekilde bilinmesinin Doğuyu ve Doğuluları “Batılı Batılıdır, Doğulu Doğuludur” mantığı içerisinde küçük gören bazı Avrupalı ve Amerikalılar karşısında en iyi savunma olacağını anlatmak istemiştir. Balıkçı, şovenist söylemlere kapılmadan Türklerin dünya kültür hayatına katkılarının (Sümer uygarlığındaki etkileri gibi) bildirilmesinden ve kültürel olarak gerçeğin açıklanmasından yana olduğunu vurgulamıştır (HKY, 73). Eski Yunan hatta Latin ve Hint-Avrupa halklarının büyük oranda Anadolu’dan etkilendiğini ve Anadolu’da ortaya çıkarak tüm dünyaya ışık veren derin geçmişten Türklerin yararlanması gerektiğini temel bir tez olarak ortaya koyar. Bizanslıların bin yıldan daha uzun zaman süresince Anadolu’da kaldıkları halde, sanatça değeri olan bir kırıntı bile bırakmadıklarını, Selçukluların ise her biri yüksek sanat değeri taşıyan eserler oluşturduklarını önemle zikreder. Balıkçı, Eski Yunan hayranlığına (ve “Nev-Yunanîlik” akımına) karşıdır; çünkü Eski Yunan, Helenizm ve sonrasında Roma, Anadolu’dan aldıkları ışıkla parlamış ve yükselmişlerdir (ayrıca bkz. DY, 148). Balıkçı’ya göre Anadolu’da bir zamanlar Grekçenin/Helencenin hâkim olması, Anadolu’nun eski bir Helen yurdu olduğu anlamına gelmez; çünkü bir dili iyi konuşmak o dili anadili olarak konuşanlarla aynı soydan gelmek anlamına gelmez; aynı şekilde, Türkçeyi iyi konuşmak, saf kanlı Türk olduğunu göstermez (DY, 221). Kısacası Balıkçı, kendisini “Türkçülerin bir başka türüsü” olarak görür ve Anadolu’nun müdafisi olarak kitlelere bildirir (DY, 179). Bu çabası, Türklüğe karşı negatif bir tepki değil, aksine bir müdafa hareketidir.

58. Türkmenler Üzerine

Tahtacılar, Çepniler gibi Türkmen aşiretlerinde görülen inanışlardaki bazı unsurların Alevi-İran ve Müslüman-Arap kültürünün etkisiyle oluştuğunu ancak Türkmenlerin bazı kültürel özelliklerinin Anadolu’ya değgin çok derinden gelen bir başka kültürün etkisini taşıdığını söyleyen Balıkçı, Türkmenlerce İda Dağı’na “Kaz Dağı” adının verilmesini Türkmenlerin “Kaz” ve “Kaz ayağı” motifine bağlamış (HKY, 104-105), Anadolu’nun Heterodoks Türkmenlerinin giysilerinde eski Anadolu’nun kültürel izlerini aramıştır (bkz. HKY, 105-108).

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Ö. (2013). Türk Denizcilik Tarihi ile İlgili Romanlarda Turgut Reis İmajı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 157-167.
- ALBACHTEN, Ö. B. (2012). *Mavi Yolculuk (Blue Voyage): A Journey of Self-Discovery during the Early Decades of the Turkish Republic (1945–1969)*. *Studies in Travel Writing*, Special Issue: Travelling in Anatolia, the Ottoman Empire, and the Republic of Turkey, 16/4, 427-439.
- ATALAY, B. (2006). *Kaşgarlı Mahmud Divanü Lugati’t-Türk (I-IV)*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B., & Akkoyunlu Z. (2014). *Divanü Lugati’t-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar- Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.

- ERGÜL, S. T. (2014). Dil, Siyaset ve Edebi Eleştiri Bağlamında Mavi Anadolu Hareketi. *Tarih Okulu Dergisi*, 7/XIX, 1-22.
- GÖKOVALI, Ş. (1977). Halikarnas Balıkçısı. *Hey Koca Yurt* içinde. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 303-304.
- HALİKARNAS BALIKÇISI (1977). *Hey Koca Yurt*. 2. bs. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- HALİKARNAS BALIKÇISI (1985). *Düşün Yazıları*. 3. bs. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- HALİKARNAS BALIKÇISI (1997). *Merhaba Anadolu*. 6. bs. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- KARATAŞ, E. (2014). Halikarnas Balıkçısı'nın Turgut Reis Adlı Eserinin Tarihî Roman Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/26, 11-26.
- ÖZTÜRK, F. (2014). Halikarnas Balıkçısı'nda Doğa, Estetik ve Akdeniz Uygarlığı'nın Kaynağı: Arşipel. *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/2, 207-213.
- SİVRİ, M. & KUŞÇA S. (2013). Halikarnas Balıkçısı'nın Eserlerinde Mitlerin İzleri ve Karşılaştırmalı Mitolojiye Katkısı. *Milli Folklor*, 25/97, 39-52.
- TEZCAN, M. (1991). Bir Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Çankırı Yârân Örgütü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24, 335-352.
- TOPARLI, R. & Vural, H. & R. Karaathlı (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- TUNA, O. N. (1997). *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi ve Türk Dilinin Yaşı Meselesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- YAZICI, N. (2011). Halikarnas Balıkçısı'nın Yazınsal Eserlerinde Türk Kimliğine İlişkin Söylemler. *Türk Bilig*, 22, 163-170.